

## Buda és Pest keresztény lakossága a török hódoltság alatt.

A török hódoltságot úgy szokás jellemezni, mint amellyel gazdasági romlás és népi pusztulás járt. Ez a jellemzés csupán annyiban helytálló, amennyiben a hódoltság terjesztése harc útján történt, mert harc nélküli terjeszkedés esetén a romlás és pusztulás is elmaradt. A pusztulás és romlás tehát nem a hódoltság, hanem a harc következménye volt s ezt a harcot török és német ugyanazon módszerrel vívta, amint erre Takáts Sándor ismételtén rámutatott. A hódoltság alá jutott vagy hódoltság alól felszabadított területekre mindkét oldalon gondot viseltek, mert munkáskezerekre a földművelés érdekében mindenhol szükség volt, ahol a földből hasznot akartak látni.

Buda és Pest 1541-ben harc nélkül jutott a török kezébe s ennek az volt a következménye, hogy az épületekben nem esett kár s a lakosság nem pusztult el. Amennyiben kár és pusztulás történt, az az 1541. évi török megszállás előtti időkre vezetendő vissza, amikor Buda és Pest egyaránt sokat szenvedtek a török-német ellentétek miatt. Szerémi György szemtanuként számolt be róla, hogy mikor 1526 október 31-én János király kíséretében ide érkezett, Budán és Pesten csak puszták kéményeket és temetetlen holttesteket látott mindenfelé. (Cumque Buda Pesti extunc desolata esset, tantum murata fumaria apparebant et multa cadavera circumjacentes (!) per vicus et plateas. — Epistola de perditione regni Hungarorum 129. 1.) Ez a pusztulás a győztes török sereg műve volt, aminek ugyanakkor az ország nagy része áldozatul esett. Szemtanuként számolt be Szerémi György az 1530. évi ostromról is, mely október 31-től december 14-ig, tehát teljes ötven napon át tartott. Roggendorff Vilmos ostromágyú hatalmasan működtek ez alatt az idő alatt, mert a várfalak az északi és nyugati oldalon leomlottak (Mena Budensia ex parte domini Francisci Orszagh totaliter ad terram destruebant. — Id. m. 286. 1.) s a várfalakon belüli házakban is sok kár esett. János király 1531 január 8-i okleveléből tudjuk, hogy a budai polgárok a védelem céljaira házaikat és házi berendezésüket is feláldozták (ut domos quoque suas non solum lignis ad aedificandum fabricatis, sed etiam portis, januis, ladulis, scriniis aliisque idgenus necessariis ornamentis evacuarunt), tehát, amit az ostromlók megkíméltek, azt a védők tették tönkre. Az 1541. évi török megszállást közvetlenül megelőző német ostrom is sok kárt tett a városban s ha a felmentő török sereg idejében meg nem érkezik, bizonyára teljesebbé lett volna a pusztulás. (Verancsics munkái I. k. 173. s. kk.) Ha tehát a törökországi Budáról kedvezőtlen képet festettek a XVI. század folyamán itt járt külföldiek, az nem írható kizárólag a török hódoltság rovására, hanem

jórészt az 1541-ig többször megismételt ostromok eredménye volt. Az épületek romlása azonban nem jelentette az őslakosság pusztulását is, mert jóllehet a vagyonosabb polgárok már az első vihar elől elmenekültek a városból, a szegény nép sokáig a helyén maradt s szívósan kitartott, annak ellenére, hogy sorsa egyáltalán nem volt irigyléreméltó.

Buda 1541. évi török megszállása mindenesetre fordulópontot jelentett a város életében, mert innen kezdve az uralkodó osztály a hódítók sorából került ki s a várban maradt keresztény lakosság alárendelt helyzetet foglalt el. Eleinte sok szabadságnak örvendtek azonban, mert az 1573-ban Budán járt Gerlach István keresztény templomot és iskolát talált itt, amely utóbbinak a tanítója Melanchton követőjének vallotta magát. Ezekről a budai keresztényekről viszont nem volt jó véleménye, mert nem evangélikusok, hanem »pápisták, kálvinisták és anabaptisták« voltak. (Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez 218. l.) Az 1577-ben Budán járt Schweiger Salamon evangélikus pap (Útleírása 1665. évi kiadásának 24—25. lapjain) szintén sok keresztényt talált a városban, kik evangélikusoknak vallották magukat s gyermekeiket is a keresztény vallás szerint neveltették. (Es hat in der Stadt noch viel Christen, wie in allen andern Städten hin und wider, die seyn alle, wie sie fürgeben, der evangelischen Lehr anhängig, sie haben auch in der Stadt eine feine Schul, darinn die Jugend in der Schrift und Chrissti Lehr unterrichtet wird.) Schweiger Salamon közlésével összhangban van Lampe Adolf megállapítása (Historia ecclesiae reformatae 293. l.), amely szerint 1576-ban Szováthi Gáspár volt a budai pap. Ezekből arra kellene következtetni, mintha a budai keresztények körében a reformáció túlsúlyra jutott volna, amivel szemben kétségtelen, hogy egyik részük katolikus maradt. Már Melius Péter 1562-ben kiadott »Az Aran Tamás hamis és eretnec tévelgéseinek« című művében (Ballagi: Buda-Pest a világirodalomban I. k. 296. l.) kikel az ellen, hogy »Budán és Tolnán ebben vétkec vagyon a keresztyéneknek, hogy a parazna Babyllon' papiával egyszersmind együt kiálnac, az hitlenec ördögnek, ezec pedig Istenec«, vagyis katolikusok és evangélikusok ugyanazon templomra voltak utalva. Chytraeus Dávid 1574-ben kiadott Oratio-jában (Ballagi id. m. 332. l.) szintén megerősíti, hogy a katolikusok és evangélikusok számára egyetlen templomot engedett át a török. (In ipsa urbe Buda duobus Christianis concionatoribus, pontificio et Lutherano locum in publico templo a Turcis concessum fuisse.) Lonicerus 1584-ben kiadott »Chronicorum Turcicorum etc.« című műve többek között Bécsben 1582. október 1-én kelt levelet tartalmaz, mely szerint Budán a keresztények a Mártának szentelt templomot bírják s a karzat a katolikusok (Ballagi id. m. 352. l.), a templom többi része pedig az evangélikusok céljaira szolgál, ámbár az utóbbiak inkább Kálvin hitelveit követik. (Ibi Christiani templum habent divae Marthae consecratum, cuius chorum pontificii, corpus ecclesiae reliquum tenent Augustanae confessionis homines, quamvis Calvini placita sequi videantur.) Még részletesebben írt erről Bezolt Menyhért a Lichtenstein Henrik 1584. évi követségével kapcsolatos útleírásában, mely Lewenklaw 1595-ben kiadott »Neue Chronica Türkischer Nation« című művében jelent meg. (Ballagi id. m. 394. l.) E szerint a janicsárok megmutatták neki a budai

vár végén álló keresztény templomot, melynek karzatát a katolikusok, nagyobb részét pedig az evangélikusok bírták, kiknek a templom közelében iskolájuk is volt. Katolikusok voltak a raguzaiak és más olasz kereskedők, kiket foglalkozásuk kötött Budához, az evangélikusok pedig a magyarok soraiból kerültek ki. (Die Janitscharen führten uns auch in der Christen Kirchen, so der Enden ist, welche unterschieden, den Chor haben inn die Ragusaner und andere Menschen, so wegen ihrer Handthierung zu Ofen wohnen und sich aufhalten, und celebrirn dieselben auff Catholisch; den andern und grössern Theil der Kirchen haben die Evangelischen inn und sind Ungarn.) Mindenben egyező ezzel az 1587-ben Budán járt Reinhold Lubenau útleírása (Mitteilungen aus der Stadtbibliothek in Königsberg, Bd. IV.), aki deszkafallal elválasztott templomról emlékezett meg, melynek egyik része a katolikusok, másik része a reformátusok céljaira szolgált (diesen Theil haben die Calvinisten und Arrianer ein). A katolikusok lelki gondozását Lubenau szerint ferencrendi barátok végezték, kik iskolamestert is tartottak (seindt noch zwei Mönchen und halten einen Schulmeister), a reformátusok papjáról azonban nem emlékezett meg. Az 1591-ben Budán járt báró Wratislaw csupán a református templomról emlékezett meg (Szamota: Régi utazások 196. 1.), amely templomról azt tartotta kiemelendőnek, hogy tornyán óra is volt; alig lehet azonban kétséges, hogy ebben a templomban tartották istentiszteleteiket a budai katolikusok is, mert ugyanezen útleírásban misézésről is szó esik, aminek végzésére más hely Budán nem állott rendelkezésre. Az előadottakból megállapítható, hogy a budai keresztények a XVI. századi hódoltság tartama alatt a mai helyőrségi templom helyén állott Mária Magdolna egyházat használták és pedig katolikusok és nem katolikusok egyaránt, a templom azonban e célra deszkafallal két részre volt felosztva. Ez az állapot csupán 1595-ig tartott, mert akkor olvasunk először Scherer György jezsuitának a pozsonyi országgyűlés idején tartott »Ein trewhertzige Vermahnung« cím alatt kiadott beszédében arról, hogy a budai keresztény templomot elvette a török s most nagy bánatban vannak a budai keresztények amiatt, hogy nem hallgathatnak többé prédikációt (was massen die Christlichen Burger zu Ofen hochbetrübt seyen darumb, dass sie weder Kirche, noch Predig mehr haben). Megerősíti ezt az 1605-ben Budán járt Bocatius János kassai bíró (Adparatus ad historiam Hungariae 333. 1.), aki arról is tud, hogy az iskolás gyermekek száma rettentően megfogyott s az ottani keresztények Kecskeméti István nevű papja családjával együtt nagy nyomorban él. Ez a Kecskeméti István a református magyarok papja volt, akik tovább is kitartottak, a Bezolt Menyhért útleírásában említett raguzai és más olasz kereskedők azonban ekkorra már elhagyták az 1598. és 1602. évi ostromok alatt megviselt várat s velük egyidőben távoztak el a ferencrendi barátok is, akik templom hiányában különben sem gyakorolhatták volna nemes hivatásukat. Lampe Adolf azt állítja ugyan (Historia ecclesiae reformatae 650. 1.), hogy 1629-től kezdve, amikor Váradi János volt a budai protestáns magyarok papja, egészen Buda 1686-ban történt visszafoglalásáig állandóan voltak Budán protestáns papok (continua serie inibi preadicanes reformatos fuisse res est certissima), ez azonban nem tekinthető bizonyítottnak. Azt is állítja,

hogy Buda 1686. évi visszafoglalásakor Vetsei Mátyás volt a budai protestánsok papja, kit Bagossy László ezredes mentett meg a haláltól. Ha ezt bizonyítottnak vesszük azért, mert kevéssel Lampe munkájának megjelenése (1728.) előtti eseményről van szó, akkor azt is bizonyítottnak kell tekintenünk, hogy Budán a hódoltság legutolsó szakaszában is voltak még keresztények. Cornaro velencei követ jelentései igazolni látszanak ezt, mert nem csupán arról értesít, hogy az ostromlók összeköttetésben állottak a várbeli örmény kereskedőkkel, hanem arról is (49. l.), hogy a budavári keresztények ismertetőjel megállapítását kérték azon célból, hogy a vár megrohanása után kíméletben részesíthetők legyenek (*che segno doveranno portar li christiani, quando che sarebbe assalita la citta, acciocche in questa furia non siano li poveretti trucidati*). Ezek a keresztények csupán a várbeli rab magyarok lehetnek, amint Cornaro útján arról is értesülünk (50. l.), hogy Budavárában mintegy száz magyar s mintegy 20 német keresztény rab (*schiavi christiani*) volt az ostrom idején. Már Evlia Cselebi útleírásából tudjuk (251. l.), hogy a budavári törökök szolgálói és szolgálóleányai a magyarok, németek és horvátok közül kerültek ki, ha tehát az 1686. évi ostrom alatt valósággal volt a budai várban protestáns pap, akkor az csak a szolgák és szolgáló lányok papja lehetett, mert ezeken s az örmény kereskedőkön kívül más várbeli keresztényekről nem tudunk.

Említ ugyan még Evlia Cselebi (250. l.) mintegy 1000 keresztény vlachot is, ezek azonban nem a várban, hanem a váron kívül laktak s az ostrom alatt bizonyára elszéledtek, mert sehol sem találkozunk velük. A »vlach« elnevezést Karácson »oláh«-nak fordítja, ami helytelen következtetésre ad alkalmat, mert alig hihető, hogy a török oláhokat telepített volna Budára. A »vlach« elnevezés Fekete Lajos országos levéltárnok úrtól nyert értesülésem szerint különben is keresztény jobbágyot jelentett s minthogy magyar jobbágyokról nem lehet szó, csak más nemzetiségű jobbágyokra gondolhatunk. Ezek a jobbágyok Evlia Cselebi szerint erődítési munkák végzésére voltak ide rendelve s három templomuk is volt, ami állandó megtelepülést feltételez. Ez a felrendelés jóval Evlia Cselebi budai látogatása (1665.) előtt történhetett, esetleg kevéssel az 1602. évi ostrom után, amikor az ostrom alatt megrongált falak helyreállítására nagy szükség volt.

Az Evlia Cselebinél említett vlach elnevezésnek »rác« értelmzését az esztergomi érseknek 1712 június 20-án kelt oklevelével igazolhatjuk, melyben a ferencrendieket felhatalmazta, hogy a Budán megtelepedett rácok lelki gondozását végezhessék. Ezt a felhatalmazást pedig azzal indokolta, hogy a török hódoltság idején is ők végezték a Budán és környékén lakó rác katolikusok lelki gondozását (*in liberae nunc regiaeque civitatis Budensis suburbiis pariter et toto Budensi districtu sub immani Christiani nominis hostium Turcarum jugo et potestate adhuc constituto — populum fidelem ac catholicum Illyrici praesertim idiomatis gnarum — in fide Catholica diligenter erudiverint et conservaverint*) s e tevékenységük közben számosan áldozatul estek az ellenség dühének. Nyilvánvaló tehát, hogy a török hódoltság tartama alatt Budán az alsó városokban (*in suburbiis*) rác katolikusok laktak, akikről Evlia Cselebi nem emlékezett meg s ennek következtében bizonyítottnak vehetjük, hogy ezek a rác

katolikusok azonosak voltak az Eylvia Cselebinél említett vlach-okkal. Ha már most bizonyítottnak vesszük azt, hogy ezek a vlach-ok keresztény rácok voltak, akkor azt is elfogadhatjuk, hogy ezek a vlachok, illetőleg keresztény rácok művelték azt a 7000 budai szőlőskertet, amelyekről Eylvia Cselebi megemlékezett (252.), mert a török nem foglalkozott szőlőműveléssel. Támogatni látszik e feltevést az is, hogy a rácok Budán közvetlenül az 1686. évi visszafoglalás után nagyobb számban tűnnek fel s a budai szőlők túlnyomó nagy része a kezükön van. E feltevés ellen csupán az hozható fel, hogy az 1686. évi ostrom alatt egyetlen forrás sem emlékszik meg róluk, amit azzal vélünk megmagyarázhatni, hogy már az ostromló sereg megjelenése előtt elszéledtek s hajlékaik nem voltak említésreméltók, amint az ostrom utáni rác telepések hajlékait is kezdetlegesként tüntetik fel az összeírások. (Ácsády : Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában 419. l.) Úgy látszik tehát, hogy a török hódoltság utolsó szakaszában ezek a katolikus rácok képviselték Budán a keresztény elemet, ezek azonban nem a várban, hanem az alsó városokban laktak s a lelki gondozásukra hivatott ferencrendiek valószínűen Pestről jártak át. A magyar lakosság száma a török hódoltság utolsó szakaszában egészen jelentéktelen lehetett s ezek vagy elpusztultak az 1686. évi ostrom alatt, vagy kiszöktek az ostromlott várból, amint Grimani Ferencnek a Buda alatti táborból 1686. július 16-án írott levelében is »hat Budáról menekült magyar«-ról olvasunk (Cornaro jelentései 195. l.) s bizonyára többen is követték példájukat.

A testvérváros sorsában Pest is osztozott, mert a mohácsi csata után Budához hasonlóan azt is felégette a győztes török hadsereg. 1540-ben német kézre jutott a város (Pray : Epistolae procerum II. k. 90. l.), de az 1541-ben megjelent »Newe Zeyttung« szerint (Ballagi : Buda és Pest a világirodalomban 225. l.) március 20-tól kezdve az ostromló török sereg, valamint a János király pártján álló budaiak egyaránt nagy kitartással ágyúzták s a nevezett »Newe Zeyttung« naponként számba veszi, hogy hány lövést tettek Pest városára. A török kézre jutott várost 1542-ben a németek ostromolták s ámbár elfoglalni nem tudták, mégis sok kárt tettek benne. (Károlyi : A német birodalom hadi vállalata = Századok 1880. évf. 634. l.) El lehet képzelni, hogy ezek az ostromok alaposan megviselték a várost, ami külső megjelenésében erősen kifejezésre jutott. Ezzel szemben a keresztény lakosság hűségesen kitartott benne, ami azért történhetett meg, mert Pest katonai szempontból nem volt olyan fontos pont, hogy az őslakosság ottmaradása kellemetlen lett volna a hódítók számára. Ezenkívül Pest a török hódoltság tartama alatt sem veszítette el kereskedelmi jellegét s ennek fenntartása érdekében meg kellett tűrni a keresztény lakosságot. Mikor a város 1541-ben török kézre került, az egykorú »Warhafftige Anzeigung« is megemlékezik róla, hogy a hódítók itt jól felszerelt boltokat találtak (alle Gewelb so von Handelsleutten darin gewest, alle wahr da bliben). A pestvárosi kereskedelem részletesebb leírását az 1587-ben itt járt Reinhold Lubenau útleírásában találjuk meg, ahol szépen épült házakról olvashatunk (es hatt auch besser und schöner Heuser drein den in Oven) s magyarázatul az szolgál, hogy a jobbmódú kereskedők nem Budán, hanem Pesten laktak (dan die meisten und vornembsten Kaufleutt alda wohnen).

A pesti kereszténylakosságról elsősorban az 1577-ben itt járt Schweiger Salamon emlékezett meg, kinek útleírása szerint saját templomuk és papjuk volt s tudomása szerint az evangélikus hitet vallották (wohnen etliche Christen darinn, haben ein eigen Kirchen und ein eigenen Pfarrer, die sey evangelischen Lehr, wie man berichtet, zugethan). A pesti pap neve Lampe Adolf »Historia ecclesiae reformatae« című műve szerint (243. l.) Tsanádi János volt, aki a hercegszőlősi zsinat aláírói között szerepel. Reinhold Lubenau szerint is evangélikus volt a hódoltsághoz tartozó Pest keresztény lakossága (ist derselbe Pfarrer der lutherischen Religion) s a város bírása is a keresztények közül került ki (der Richter der Stadt Pest wahr ein Christ), ami nagyobb számú keresztény lakosságra vall. Pest város keresztény lakosságát illetően figyelemreméltó, hogy az itt járt idegenek csupán evangélikusokról tudnak, holott ugyanakkor Budán még ferencendi barátok is működtek, amiből arra kell következtetni, hogy a pesti keresztények sorában a XVI. század végén alig lehettek katolikusok, mert különben a buzgó ferencendi barátok ide is kiterjesztették volna működésüket, a mint Budáról történt kiűzésük után valósággal Pest lett működésük központja.

Az 1602. évi ostrom sokat ártott Pest városának, mert először az ostromló németek lőtték a dunai hajókról s mikor aztán a németek kezére került, a budai török ágyúztatta ismételtelen éppén úgy, amint Hentzi tette az 1849. évi ostrom alatt. (Veress Endre: Buda és Pest 1602—1603. évi ostroma = Hadtörténelmi Közlemények 1910. évf. 52. s. kk.) Ez az ostrom annyira megviselte a várost, hogy az 1605-ben itt járt Bocatius János kassai bíró elszomorító képet festett róla (Bél: Adparatus 335. l.). De nem csupán a város külsejét viselte meg az ostrom, a lakosság vagyonosabb része is elhagyta, mert ugyanazon Bocatius János szerint az emberiség salakjából került ki a város népessége (fex paucorum hominum et colluvies), aminek az a legtermészetesebb magyarázata, hogy a jobb módúakat valami menekülésre kényszerítette. Az 1602. évi ostrom előtt pusztulhatott el a keresztény templom is, amelynek újjáépítésére Kőrös város 1647-ben pénzsegélyt adott (Okmánytár a hódoltság történetéhez II. k. 142. l.) s ez a keresztény templom a hódoltság végéig fennállott aztán.

A pesti keresztény lakosság fennmaradásáról a XVII. századból több bizonyítékunk is van, amely bizonyítékok száma a jövőben bizonyára még szaporodni fog. Elsőnek »Pesten lakó Musztafa Kalogli hatalmas török császár pesti végvárában egyik csatázó vitéz« 1610 május 4-én kelt oklevelét említhetjük, melynek eredetije nem maradt fenn, meg van azonban a másolata Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében a következő felirással »Turcicarum vero literarum pro eadem Anna Crudi datarum et expeditarum tenor talis est«, tehát az eredeti a közgyűlés előtt volt. Ezt az oklevelet a bucsai pap felesége számára állította ki a nevezett török vitéz azon célból, hogy szabad járás-keleése legyen a hódoltság területén. Az oklevél szavai szerint a nevezett asszony »az más télen esett volt rabságra. Kuzengben a pesti harcunkon, kezemben kerülvén sok szenvedés után, különben szabadulása nem lehetett, hanem meg kellett czacolni (sarcolni helyett) kilencven tallérban és három réf csizmacsinban (»karmazsinban« helyett). Az magyar kereszténynek kezességére bizonyos ideig kibocsátottam az czaczáért, minthogy maga javaiból elégtelen czacot letenni,

kellett az magyar keresztyének között koldulásra kifolyamodni.« A megállapított váltságdíjnak koldulás útján való megszerzése rendes szokás volt a hódoltság idejében s az oklevélben szereplő Krudy Anna számára török gazdája négy esztendő t. engedelyezett, amely idő alatt a váltságdíjat köteles volt összeszedni, ellenkező esetben vissza kellett térnie a rabságba. Az esetről is gondoskodott az oklevél, ha az asszony a váltságdíj megszerzése előtt meghalna, ez esetben t. i. János fia volt köteles folytatni a koldulást. Ez oklevél bennünket érdeklő legérdekesebb része, hogy a »magyar keresztyének kezességére« nyert koldulási szabadságot az asszony, ami amellet tanuskodik, hogy Pesten 1610-ben még annyi keresztyén lakott, hogy ezek kezességét a rabtartó török elegendőnek tekintette.

A pesti keresztyén lakosság jelentős száma mellett tanuskodik továbbá azon 1620 augusztus 22-én kelt magyar nyelvű levél is, melyet a »pesti bírák és fejenkint mind az egész keresztyén tanács« intézett Kassa város tanácsához s amely Kassa város levéltárában maradt fenn. E levél szerint »jöve mi előnkben ez mi köztünk lakozó Pesti Korlát Pál deákné asszonyunk és tőn említést, hogy az Istenben elnyugodott Korlát Pál deák meghagyatott árváinak volt némi nemű summa pénzek Nagy Andrásnénál, melyet nem a végre bízott volt kezében, hogy örökké nála maradjon, és a Pál deák árváitól elvesse, hanem hogy ideig éljen vele és az árváknak megtartsa, amelyet mi is fejenkint jól tudunk.« Vagyis Korlát Pál özvegye Nagy Andrásnétól visszakövetelte azt a pénzt, amit néhai ura a nevezett asszonynak átadott. Ezt a pénzt Nagy Andrásné a maga számára követelte azon a címen, hogy »őstől maradt volna az a pénz és az ő anyjának saját pénze volt volna és ha ad 13 die Septembris juxta novum (t. i. calendarium) ez Pál deákné fel nem menend Kassára, tehát ugyan elesik a pénztől.« Ebből kitetszik, hogy Nagy Andrásné a Korlát Pál özvegyének az anyja volt s Kassa város tanácsa előtt pert indított a saját leánya ellen, aki viszont pesti lakos volt s a pesti »keresztyén tanács« közbenjárását kérte ez ügyben. A pesti tanács levéllel teljesítette az özvegy kérését, amely szerint »bizonyoságot teszünk egész várossal, hogy az a pénz nem a Nagy Andrásnéé volt és nem illeti az ő maradékát, hanem a meghalt Korlát Pál deák árváit, mert jól tudjuk, hogy nem csak annival volt Korlát Pál deák az Nagy Andrásnénak még éltiben is, hanem nagy sok segítséggel volt nekie.« Ezen kívül azt is megállapítja a pesti tanács nevezett levelében, hogy a per szeptember 13-ára kitűzött tárgyalására Korlát Pál özvegye nem utazhatik Kassára, mert »egy az, hogy rövid időt praefigált kegyelmetek ; más az : félelmes az út ; harmadik, az mi legnagyobb : újonnan jött fejedelmünk vagyon (t. i. a budai basát érti), kinek még erkölcsit nem tudjuk, ők pedig nem hogy ily böcsületes és nevezetes emberen nem kapnának, de még a legszegeiben is úgy annira, hogy külömben el nem méhetne, hanemha bizonyos kezéseket állatna elő.« Vagyis a pesti keresztyén lakosság mozgási szabadsága korlátozott volt, mert adófizető alattvalói voltak a töröknek s félni lehetett tőle, hogy megszöknek, ami az adó csökkenését jelentette volna. Ilyen körülmények között Korlát Pál özvegye nem vehetett részt a kassai tárgyaláson, ennek következtében »mi előttünk vallja képiben Kassai Kalmár János urunkat, ki öki gyelmének veje és vér ahoz a pénzhez ilyen okon, hogy valamint ő annak a pénznek magához való vételében forgolódik,

meghiggye Kegyelmetek mindenben beszédit, mert bizonynyal nem Nagy Andrásnéé, hanem Korlát Pál deák árvájé az a pénz.« Ez utóbbi bizonyítására »Pesten lakozó Mihály deák« vallomását is közli a pesti tanács levele, amely szerint »Korlát Pál deák pénzének Kassán Bálint deák urunk házánál adta száz tallérát Nagy Andrásnének, mivel hogy veje volt Mihály deák Korlát Pál deáknak.« Közli továbbá a Korlát Pálné vallomását, amely szerint »a harmadfél száz tallérát pedig ő maga Korlát Pál deákné adta Rév-Komáromban Nagy Andrásnének, mint anyjának, de nem a végre, hogy sajátjának tartsa, hanem, hogy oly félelemben kifutván innen Pestről, megtartsa a Pál deák árváinak; emellett még tíz forintot is adott költségeire, szánván és keserülvén erőtlen ügyefogyott voltát, mint leánya édes anyjának.« Ez utóbbiakból arra kell következtetni, hogy Korlát Pálné az 1602. évi ostrom alatt elmenekült Pestről s Komáromban anyjának adta át a pénzt, hogy azt gyermekei számára megtarthassa; Kassára menekült anyja viszont ezt a pénzt a sajátjának tekintette s ez okból nem habozott pert indítani a leánya ellen, amely per kedvező eldőntése érdekében írt Kassára a pesti tanács.

Ugyancsak peres ügyben írtak a »pesti keresztyén ecclesiában levő bírák és polgárok« 1623 január 22-én a kassai tanácsnak, amely levél eredetije ugyancsak Kassa város levéltárában maradt fenn. Ezt a levelet maga az érdekelt Callixtus Imre vitte Kassára, ahol testvérei Callixtus Miklós és István »Istennek bizonyos tanácsából és végzésiből ez világból az halál által kiköltöztenek volna.« Nyilvánvalóan az elhúnytak hagyatéka ügyében volt szüksége Calixtus Imrének a pesti tanács levelére, mert »annak okáért kívána mitőlünk, hogy az mi keresztyéni kicsin seregünknek pecsétivel megerősített levelünket adnánk ő kegyelmének, az melyben az ő vér szerint való atyafiságoknak igazságát és bizonyos voltát megerősítenénk és uraságtoknak megmutatnánk valakiknek kételkedések ellen.« Ez okból készült tehát a kassai tanácshoz intézett levél, amelyben a »pesti keresztyén ecclesiában levő bírák és polgárok,« kik »immár sok időtől fogván ez helyben az idegen nemzetségnek kemény igáját hordozzuk és életünknek nagyobb részét sok nyomorúsággal elköltöttük, igazán valljuk és mindenekelőtt valahol szükség nélkül bizonyítjuk ez megnevezett személynek, Pesti Callixtus Imrének és az megholt Pesti Callixtus Miklósnak és Callixtus Istvánnak vér szerint való atyafiságokat, holott ez megnevezett három személyek mind atyával és anyával egyek voltak, az melyet nemcsak mi, hanem más helyben levő keresztyén atyánkfiai is jól tudnak.« Vagyis a Callixtus család pesti eredetű volt s két tagja Kassára származott el, ahol elhaltak s hagyatékukra a Pesten maradt Callixtus Imre tartott igényt, akinek vér szerinti kapcsolatát az elhúnytakkal a pesti »keresztyén ecclesiában levő bírák és polgárok« igazolták. Ez az igazolás elsősorban azért fontos számunkra, hogy 1623-ban Pesten lakó keresztyényekről s azok egyházi és világi szervezetéről tesz tanúságot. Az is figyelemreméltó továbbá, hogy a pesti keresztyén lakosság összekötésben állott a kassai polgársággal a török hódoltság ellenére s pesti család leszármazottai éltek Kassán.

A keresztyén lakosság a XVII. század második felében is rendületlenül kitartott Pesten, ami Brown Edwardnak 1669. évi útleírásával igazolható,

ahol azt olvassuk, hogy a budai várban lakó szerb nemzetiségű házigazdáját azzal gyanúsították a törökök, hogy összeköttetést tart fenn a pesti kapucinus barátokkal. (Szamota : Régi utazások 331. l.) Ha Pesten 1669-ben kapucinus barátokról lehetett szó, akkor keresztény lakosságnak is lenni kellett, mert különben nem lett volna értelme a kapucinusok ottmaradásának s a török nem tűrte volna meg őket. Megerősíti ezt Benaglia János 1680. évi útleírása (Relatione de viaggio fatto à Constantinopoli), ahol már nem csupán pesti ferencendi barátokról, hanem pesti katolikus templomukról is olvashatunk (Vi é' la dentro chiesa di Cattolici, con due Padri Franciscani zoccolanti), s ezekről a ferencendi barátokról azt írja, hogy világi öltözetet viseltek, hogy elkerüljék a vakbuzgó törökök bántalmazásait (per sottrarsi dall'insolenze de' Turchi vestono da secolari, massime per viaggio). Benaglia hivatkozott útleírása pesti keresztény temetőről is tud, ahova Budán elhunyt keresztényeket is temettek, ami amellett tanuskodik, hogy a keresztény kultúra csak Pesten tudott sértetlenül fennmaradni a török hódoltság végéig. Némethy Lajos (Pesti főtemplom története 152. l.) Kisvárday Simon és Lippay László ferencendi barátoknak 1686 szeptember 1-én a pesti rendházban kiállított nyilatkozatát közli, amely szerint az 1686. évi ostrom alatt elhalt D'Asti Mihály ezredes holtteste először »a pesti cathedralis templomban« volt eltemetve s onnan vitték át Buda visszafoglalása után a budavári főtemplomba. Ez az adat amellett látszik tanuskodni, hogy a ferencendiek valósággal mindvégig kitarítottak Pesten s templomul a belvárosi plébániatemplomot használták, mert más pesti templom nem volt cathedralisnak nevezhető s ezen felül közismert, hogy az 1686. évi visszafoglalás után újraterelített Pest város polgársága a belvárosi plébániatemplom ma is álló szentélyét használta istentiszteleti célokra, a templomhajó sokáig romokban hevert. Mindezekből arra kell következtetnünk, hogy Pest keresztény lakossága a török megszállástól kezdve a budai vár visszafoglalásáig kitarított ősi lakhelyén s ha a hódoltság megszűnése után újra kellett telepíteni a várost, annak okát az 1686. évi ostromban kell keresnünk, amikor a lakosság elpusztult vagy elszéledt.

Mikor 1526-ban a győztes török hadak Budát és Pestet felégették és kifosztották, a faluszámba menő Óbuda sem kerülhette el a testvérvárosok sorsát, mert Habardonacz 1528. évi követi jelentésében azt olvassuk (Gévy: Aktenstücke), hogy a török hadak nem csupán Pestet és Budát, hanem a környező falvakat is felégették és elpusztították (cum totam civitatem et loca adiacentia exusserit et dirui fecerit), amiben Óbuda felétlenül bennfoglaltatott. Ostromokat nem kellett ugyan kiállania, mert nem volt megerősítve; ha azonban az óbudai káptalan temploma, valamint az óbudai klarisszák temploma és kolostora elpusztultak, akkor számottevő épület nem maradt benne. Ranzanus püspök útján értesülünk ugyanis róla, hogy a mohácsi vész előtt templomain kívül falusi jellege volt (vicatim hodie habitatur). Az óbudai klarisszák templomának és kolostorának elpusztulását valószínűvé teszi az, hogy az apácák már 1526-ban elmenekültek Óbudáról s nem is tértek oda vissza többé. Nagyszombatban tartózkodtak ugyanis, mikor János királytól 1527 szeptember 26-án védlevelet kaptak s ugyancsak Nagyszombatban laktak, amikor 1533 március 11-én Kaczianer János főkapitány lefoglalt birtokaik visszaadását

rendelte el. Nagyszombatból aztán Pozsonyba költöztek át, ahol állandóan megtelepedtek. A káptalan tagjait 1526 után is Óbudán találjuk, alig hihető azonban, hogy templomuk elkerülte volna az 1526. évi pusztulást. Roggendorff Vilmos császári fővezér a Buda alatti táborból küldött 1530. december 9-én rendeletet hozzájuk, melyben János király pártján álló prépostjuk vagyonának beszolgáltatására utasította őket (Pray: Epistolae procerum I. k. 366. l.), amiből arra kell következtetni, hogy abban az időben még Óbudán tartózkodott a káptalan. Ugyanezt a káptalannak 1539 november 26-án János királyhoz intézett jelentése is igazolja, melyben az ottani fejeiregyházi pálos kolostorban végzett eljárásáról számolt be. Az 1541. évi török megszállás azonban a káptalan teljes megszűnését eredményezte, mert az 1556. évi dekretum 7. szakasza a káptalan zalai és somogyi jószágait idegen kézre juttatta. A káptalan 1526 utáni óbudai működése arra látszik mutatni, hogy templomuk mégis elkerülte a pusztulást, vagy pedig helyreállították. 1541 után azonban ez a templom sem kerülhette el a pusztulást, s rövidesen rommá lett. Ezek a rommá lett templomok aztán annyira kiemelkedtek Óbuda falusi jellegű házai sorából, hogy az egész Óbuda romjellegét nyert annak ellenére, hogy lakossága nem hagyta el s feldúlt hajlékait helyreállította.

Buda és Pest környékének pusztulása azonban nem csupán az 1526. évi török dúlásnak s a Buda ellen felvonuló ostromseregek pusztításainak tulajdonítandó, hanem a végek közös sorsában is osztoznia kellett, ami azt jelentette, hogy állandóan pusztulásnak volt kitéve. Különösen Esztergom 1595. évi visszafoglalása után nehezedett rá a végek sorsa, amikor is az esztergomi vár katonái állandóan a környéken portyáztak. Az esztergomi főkapitánnyá lett Pálffy Miklósnak ugyanis nagy tervei voltak, fel akarta szabadítani a török hódoltság alól Budát s e célból rendszeresen pusztítottatta Buda vidékét, hogy a várórség élelmezését megnehezítse. Az 1596-ban Nürnbergben kiadott »Etliche froeliche unterschiedliche Christliche Victorien wider den Erbfeind« című nyomtatvány (Akadémiai könyvtár) többek között Pálffy Miklós 1596 áprilisában kelt levelét közli, mely a következőket tartalmazza: Április 6-án Buda alá küldötte katonáit azon rendeltetéssel, hogy Budaörs és Budakeszi (die 2 Märckt Buda Zetsche und Buda Kesz) lakosságát ingóvagyonukkal és marháikkal egyetemben (sampt jren Haussrath und Viehe) átköltöztessék, ami az éj folyamán meg is történt s ily módon 755 keresztény lelket költöztettek át 80 jól megrakott szekéren, amelyek elé 12, 14, 16 ökör volt fogva s ezen felül nagymennyiségű állatot is elhajtottak (dergleichen noch ein grosse Summa Hauptviehes dieses Tages bisher gebracht). Az átköltöztetett keresztények között jobbmódúak is voltak, akik jelentős mennyiségű készpénzt hoztak magukkal. Mindezeket az Esztergom és Érsekújvár közötti pusztaság területén (inn die oeden Flecken) telepítette le, hogy a földet műveljék (damit das Landt erbauet werde). Ámbár a török tudott minderről s látta is a Buda alatt elvonulókat, mégsem támadott rájuk s sértetlenül érkeztek meg. 1598 július 10-én ismét azt jelentette Rudolf királynak, hogy Buda alatt 16 mérföldnyire mindent elpusztított s egyetlen keresztény jobbágyot sem hagyott a helyén. (Takáts Sándor: Települések Esztergom vidékére. — Századok 1903. évf. 531. s. kk.). Az 1598. évi budai ostrom leírását tartal-

mazó »Discurs das ist grundtlicher und warhafftiger Bericht« című nyomtatvány (Akadémiai könyvtár) végül november 3-áról azt közli, hogy a Buda körül fekvő falvakból az összes parasztokat kiköltöztették (man hat auch aus allen umbligenden Doerfern unter Ofen das Bawrsvolck alles weggenommen) s a törökök a várfalaknál lekiabáltak rájuk, hogy ne vigyék el jobbágyaikat, mert ezzel nagy károkat okoznak nekik. Az előadottak azt jelentették, hogy 1598-ra Buda vidéke teljesen elnéptelenedett, mert a keresztény jobbágyokon kívül mások nem laktak a szóbanforgó vidéket. Katonai szempontból ez kétségtelenül nagy eredmény volt, mert a budai török várórséget megfélemlítette s a budavári lakosság élelmézését megnehezítette: nemzeti szempontból azonban pótolhatatlan veszteséget jelentett, mert az elköltöztetett lakosság helye a legtöbb esetben pusztán maradt a török hódoltság végéig, a török hódoltság után pedig idegen telepések szállották meg a magyarság ősi lakhelyeit, amelyek a honfoglalástól kezdve mindig magyar kézen voltak.

A XVI. és XVII. századok fordulóján egy ideig Óbuda is pusztán állott, ezt azonban nem erőszakos beavatkozás, hanem a lakosság tömeges elköltözése okozta. Ebben az időben harctérré lett ugyan Óbuda környéke, ez azonban nem volt oka közvetlenül az előadott tömeges elköltözésnek. Az Esztergom 1595. évi ostromáról részletesen beszámoló »Mansfeldische Histori, Schlacht und herrliche Victoria in Ungarn« című egykorú nyomtatványban (Múzeumi könyvtár) ugyanis azt olvassuk, hogy 1595. augusztus 31-én Óbuda alatt verte szét Nádasdy Ferenc azt a török sereget, amely Esztergom felmentésére készült. Ezzel szemben az óbudai keresztények a helyükön maradtak s csupán az Óbudán lakó törökök költöztek be a biztosabb budai várba. 1596. január 22-én viszont Pálffy Miklós esztergomi főkapitány azt jelentette Mátyás főhercegnek (Jedlicska Pál: Adatok Pálffy Miklós életrajza és korához 592. l.), hogy az óbudaiak már Esztergom első ostroma idején szabadulni akartak a török rabigától, akkor azonban lehetetlen volt segélyükre lenni. Esztergom visszafoglalása után megújították kérésüket, aminek teljesítése elől nem lehetett kitérni. Miután alaposan meggyőződött róla, hogy az óbudaiak segélykérése mögött nem lappang török cselvetés, nagyobb csapatot küldött Óbudára, melynek fedezete alatt nem csupán az óbudaiak hagyták el lakóhelyüket, hanem a pócsmegyeriek is követték példájukat. Összesen 2066 lelket költöztettek át ily módon a török hódoltság területéről s ingóságait 195 szekéren szállították el, amelyek elé 6, 8, 10 és 12 ökör volt fogva. Egyetlen embert sem hagytak ott s nagymennyiségű szarvasmarhát is elhajtottak. A jelentés szerint a törökök üldözőbe vették ugyan a menekülőket, de nem tudták beérni.

Eddig tart Pálffy Miklós jelentése, amiből mindenekelőtt azt lehet megállapítani, hogy Óbuda lakossága a budai vár 1541. évi megszállása után is a helyén maradt egészen addig, amíg 1595-ben Esztergom vára fel nem szabadult a hódoltság alól. Megállapítható továbbá az is, hogy Óbuda lakosságát nem az erőszak kényszerítette tűzhelyei elhagyására, hanem maga kívánczozott el onnét s az új esztergomi főkapitány, Pálffy Miklós volt segítségére, hogy tervét végre is hajthatta. Az óbudai lakosság elköltözése tipikus jobbágyszöktetés volt, ami a hódolt falvak lakosságával szemben nem tartozott a ritkaságok közé. Az 1642. évi szőnyi béketárgya-

lások alatt is azt panaszolták a szolnoki törökök (Szőnyi béke okmánytára 303. l.), hogy a németek védelme alatt álló hajdúk rábeszélék a hódolt lakosságot falvaik elhagyására (hajdones sub tutela Germanorum degentes incitant rusticam plebem nobis dedititiam ad deserendos suos pagos). Ilyen rábeszélések előzhették meg az óbudaiak szökését is s Pálffy Miklós csak azért hangoztatta ismételt kérésüket, hogy a felelősséget elkerülje, ha ebből esetleg bajok származnának.

Az óbudai jobbágyszöktetés nagy port vert fel s a külföldön is élénk visszhangra talált. Különösen a berlini Staatsbibliothek tulajdonát képező egykorú »Neue Zeitung« leírását kell kiemelnünk, mely a Pálffy Miklós jelentésében foglaltakat több tekintetben kiegészíti. (Ballagi: Budapest a világirodalomban I. k. 413. l.) E szerint az óbudaiak átköltöztetése az éj sötétjének a leple alatt történt, a budavári törökök azonban mégis tudomást szereztek róla s világot is gyujtottak a várfalakon, de nem kaptak engedélyt a szökevények üldözésére, amit egészen természetesnek tartunk, mert hiszen a budai várparancsnok nem tudhatta, hogy mekkora ellenséges haderóval áll szemben. (Haben daselbsten gegen nachts die Christen, Mann, Weib und Kind sampt Hab, Guet und Viech darvon gefürt — und obwoln die Türcken in dem Schlosz zu ihrem Abzug mit Laternen herausz geleuchtet und ein grosses Geschrey gemacht, haben sie doch bey der Nacht sich nicht herausbegeben dörfen.) Pálffy jelentésével azonos módon számlálja el a Neue Zeittung az ingóságokat szállító ökrös szekereket, hozzáteszi azonban, hogy az öregeket és az asszonyokat két nagy hajó vitte Esztergomba. A hajók útját az tette biztossá, hogy Vác és Visegrád ebben az időben nem volt török kézen s az üldözés inkább az ingóságokat szállító szekerek nyomán indult.

Teljesen azonos módon írja le az eseményt Crusius Márton 1596-ban megjelent »Paraleipomenos rerum Svevicarum liber« című munkájában, amely azt is tudja az óbudaiakról, hogy Érsekújvárott akarják őket letelepíteni (dicebaturque eos Neuheusium deductum iri) s hogy az óbudaiak megszőktetése nagy veszteséget jelentett a budai török őrség számára, mert tőlük szerezte be élelmiszereit (quorum fuga Budanis Novis incommodo accidit, commeatum inde petere solitis). Az ugyancsak 1596-ban megjelent »Warhaffte glueckliche Zeyttung und Victorien« című nyomtatvány szerint (Akadémiai könyvtár) végül az óbudaiakat egyelőre Esztergomban telepítették le (welchen allen genugsam Wohnung derselben Ort und Refier herumb eingeben worden), hogy a földet műveljék s Érsekújvárra leendő áttelepítésük csupán tervbe volt véve (die man alle über Wasser auff's Newhäusel zu fueren wirdt). Dilbaum Sámuel 1605-ben kiadott »Εἰκονογραφία aller deren Ungarischer Staett, Voestungen, Castellen und Haeuser, welche von Anfang der Regierung Rudolphi bis auff den 1603 Jar mit Krieg erobert oder verlohren worden« című műve képbén és versben is megörökítette ezt az eseményt s a menekültekről elmondja még, hogy Esztergomból rövidesen tovább kellett menniök s Érsekújvárott és környékén nyertek végleges elhelyezést (welche man den andern tags vber das Wasser geführt und auff das Neuhausz und andere ort hin und wider auszgetheilet und einlosiert), ami teljesen meggyezik a Crusius Márton idézett művében foglaltakkal.





A törököket nem ingerelte fel az óbudaiak szökése s erősen biztatták őket a visszaköltözésre. Amhát budai pasa már 1597-ben azt írta Eörsy Péter naszádos kapitánynak, hogy »az óbudaiakat is biztassa haza kigyelmed«. (Takáts Sándor: A budai basákról. = Történeti Szemle, 1912. évf. 61. l.) Ezt a biztatást teljesen megértjük, ha ugyanazon levélnek az elköltözött váciak visszatérését sürgető következő indokolásával egészítjük ki: »mi azt akarjuk, hogy faluk, városok épüljenek.« Ebből megállapítható, hogy a hódító töröknek nem telt öröme a pusztán álló területekben s minden eszközt megragadott benépesítésükre.

A törökök biztatása nem volt hiábavaló, mert az óbudaiak 11 esztendei bujdosás után valósággal visszaköltöztek, amint ez 1608 augusztus 3-án a magyar kamarához intézett panaszos levelükből megállapítható, amelynek aláírása: »Mindniaian mi Óbudai bírák és polgárok kicsintul fogua Nagysagtoknak alázatos és hív szolgálai örömet szolgálunk«. Azt nehéz lenne pontosan kimutatni, hogy mi készítette az óbudaiakat a visszatérésre, vajjon a honvágy volt-e az indító ok, avagy a mostoha körülmények, amelyekhez nem tudtak hozzászokni? Az utóbbi mellett szól Rudolf király 1596 január 5-én Mátyás főherceghez és Pálffy Miklóshoz intézett utasítása, mely szerint a török hódoltság területéről átköltözött jobbággyokkal kezdetben előzékenyen kellett bánni, később azonban az összes jobbágyterhek viselésére kötelezendők voltak. (Takáts Sándor: Telepítések Esztergom vidékére. = Századok 1903. évf. 531. s kk.) Ez az intézkedés természetesen az óbudaiakra is vonatkozott s aligha tévedünk, ha ennek tulajdonítjuk az óbudaiak visszaköltözését a török hódoltság területére. Mindenesetre súlyos terheknek kellett rájuk nehezedni új lakhelyükön, hogy visszatértek a török rabságba, ahonnan 11 esztendő előtt olyan kitartóan igyekeztek menekülni.

Az óbudaiak visszatérése nem volt szökésszerű, mert a magyar kamarához intézett 1608 augusztus 3-án kelt levelükben hangsúlyozottan kiemelték, hogy »az urak hírével és akarattyával« tértek vissza elhagyott tűzhelyeikhez. Ebből arra is következtethetünk, hogy vagyonszájukat is magukkal hozták, amint 11 esztendő előtt is mindenüket elvitték Óbudáról. Elhagyott kúnyhóikat azonban aligha találhatták meg 11 esztendő után, mert az idézett 1608 augusztus 3-i levélben »az pusztára szállást« emlegetnek, ami elsősorban szántóföldek és szőlők elparlagiasodására vonatkozott ugyan, de mindenesetre rommá lehettek hajlékaik is, hiszen az egykorú metszetek már kivétel nélkül romképen tüntetik fel Óbudát.

Óbuda legrégebbi ábrázolása abból az időszakból maradt ránk, amikor lakossága elhagyta s falai pusztán állottak. Dillich Vilmos 1600-ban Kasselben megjelent krónikája ez, melynek teljes címe: »Ungarische Chronica, darinnen ordentliche, eigentliche und kurtze Beschreibung vieler furnehmer Festungen und Städte. Aus alten und newen Schriften, auch der Erfahrung selbe zusamen gezogen und beschrieben, durch Wilhelm Dillich.« Ennek a krónikának a legértékesebb részét azok a metszetek képezik, melyek a török hadjáratok által érintett magyarországi várakat és városokat ábrázolják s amelyek a címlap tanúsága szerint addig még nem jelentek meg nyomtatásban (so bisz dahero niemals in Druck ausgangen). E metszetek közül az egyik Budát és Pestet a Margit-

szigetről, a másik Budát nyugat felől, a harmadik pedig Óbudát észak felől ábrázolja. A Budát ábrázoló két metszet olyan részleteket tartalmaz, amelyek csupán természet után készült vázlatok alapján voltak előállíthatók. Ilyen vázlatok készítésére a hosszú török háború bőséges alkalmat nyújtott s Dillich mint nagy tudású és lelkiismeretes művész ismeretes. Az Óbudát ábrázoló metszet középpontját magaslaton álló s körfallal övezett várszerű épület képezi, melytől északnyugatra kisebb-nagyobb falromok közül gúlaszerű épület emelkedik ki. Az előtérben kapubejárat látszik, melytől balra, közvetlenül a Duna partján nagyobb egyházi épület romjai meredeznek. Az utóbbiak olyan festőien vannak elrendezve, hogy a pusztá képzelet művének mernők venni, ha a budai metszeteken látható István-torony, továbbá az úgynevezett Csonkatorony nem tanuskodnának Dillich metszeteinek természetűsége mellett.

Dillich 1600. évi óbudai metszetének hű mását tünteti fel az 1605-ben kiadott *»Εικονογραφία aller deren Ungarischer Staett, Voestungen, Castellen und Haeuser«* című munka, melynek metszeteit a címlap tanúsága szerint Wilhelm Peter Zimmermann készítette. Az Óbudát ábrázoló metszet Pálffy Miklós 1596. január 22-én végrehajtott jobbagyszojtetését tünteti fel, a magyarázó szöveg évszáma azonban tévesen 1595-tel van megjelölve. Ez a metszet egészen szolgai módon vette át a Dillich 1600. évi ábrázolását s csupán annyiban különbözik tőle, hogy a menekülő lakosok, az ingóságok elszállítására szolgáló ökrös szekerek s az öregek, nők és gyermekek számára rendelt két dunai hajó ábrázolásával van kiegészítve.

Dillich krónikájának 1606. évi második kiadásában is megtaláljuk az Óbudát ábrázoló metszetet »Alt Ofen« felírással, ez a metszet azonban némileg eltér az első kiadásban közölt metszettől, mert a Margitszigetet is felöleli s ezenfelül Buda és Pest is látszanak rajta, amelyek az első kiadás óbudai metszetéről hiányoznak. Egyébként Óbuda ábrázolása lényegét tekintve egyező az első kiadás metszetével, a várral koronázott magaslat azonban nem emelkedik ki olyan élesen s mellette déli irányban egy másik magaslat is látszik a metszeten, melynek szabályos alakja s lapos teteje arra mutatnak, hogy hajdan külön rendeltetése lehetett. Nem valószínűtlen, hogy ez volt a Dillich eredeti vázlata, amelyről az első kiadás számára két metszetet készített, a második kiadásnál azonban visszatért az eredeti vázlatához.

Dillich krónikája 1609-ben harmadik kiadásban is megjelent, ekkor azonban a tartalomnak megfelelően újabb címet kapott, nevezetesen: *»Kurtze Beschreibung und eigentliche Abrisse dero Länder und Festungen, so der Türcke bis daher in Europa zum Theil mit Krieg angefochten, zum Theil aber gantz under sein Joch bracht, samt der Ungarischen Chronika Wilhelmi Dillichii«*. Az új kiadás szerzőjét pontosan megjelöli az ajánlás következő része: *»Clarissimis et spectatissimis viris etc. Wilhelmus Dilichius etc. En habetis tandem, amici, Chronicon Ungricum idiomae nostro tertio editum etc.«* Az Óbudát ábrázoló metszet mindenben egyező a második kiadásban található metszettel, semmi új nem foglaltatik benne. Ezt a metszetet használta fel aztán Birken *»Donau Strand«* című munkájában amely Nürnbergben jelent meg 1683-ban, s 1684-ben *»Der vermehrte*

Donau Strand» címen újból kiadásra került. Az első kiadást »L'origine del Danubio« címen olaszra fordították s »Pietro Lione vescovo di Ceneda«-nak ajánlva már 1684-ben kiadták Velencében a metszetekkel együtt. Olaszra fordították az 1684-ben megjelent »Der vermehrte Donau Strand«-ot is, amely 1685-ben több kiadást ért el s ezek egyike ugyanazon »Pietro Lione vescovo di Ceneda«-nak van ajánlva. Birken művének összes német és olasz kiadásai a Dillich-krónika második és harmadik kiadásában található óbudai metszetekkel vannak illusztrálva, amely metszetek a Dillich korában természetűek voltak, Birken korában azonban aligha feleltek meg már a valóságnak, mert hiszen csaknem egy egész évszázad múlt el azóta.

Dillich metszeteit szívesen felhasználták honfitársai, nevezetesen az 1603-ban kiadott »Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen der Statt und Vestungen etc dergleichen vor niemals in Truck ausgangen, zusammen verfasst und beschrieben durch Hieronymum Ortelium Augustanum etc von neuem mit Fleiss corrigirt, an etlichen Orten mercklich augirt, dartzu mit mehreren Kupfferstücken getziert, Nürnberg bei Johann Sibmacher«. Ez a Johann Sibmacher az előszót mint »Gradirer und Burger« ellenjegyzi s maga is bevallja, hogy a metszeteket más munkákból vette át (so mir bekommen gewest), amit a metszetek összehasonlítása alapján a Dillich krónikájára kell magyaráznunk. Nevezetesen Dillichtől vette át a budai vár nyugat felőli ábrázolását s csupán abban különbözik Dillichtől, hogy csatajelenetekkel bővítette az eredeti metszetet.

Mindezek alapján megállapítható, hogy Dillich krónikájának a metszetei voltak a későbbi hasonló természetű munkákban található metszetek forrásai, ezek a metszetek azonban csupán Dillich korára fogadhatók el természetű ábrázolásoknak, később minden értéküket elvesztették, mert Buda, Óbuda stb. a XVII. század folyamán kétségtelenül változásokon ment keresztül, amelyekkel a Dillich nyomán készült metszetek nem számoltak.

A visszaköltözött óbudai jobbágyok sorsa nem volt irigylésreméltó, mert a gazdálkodás megkezdésének nehézségeihez járult az is, hogy kétfelé kellett adózniok, t. i. Budán a török császárnak és Komáromban a magyar királynak, amint ezt 1608 augusztus 3-án a magyar kamarához intézett levelükben a következő módon fejezték ki: »Miulta az Török nemzetséghez kezdte az országot bírnia, azulta az komáromi Vdvarbíró birt bennönket ő felsége utan és annak fizettük, valamivel tartoztunk, ennek kivele soha heliünkbe lakván más urat nem kerestünk« Ez a kétfelé adózás a végvidékeken, ahol a török és magyar terület érintkezett egymással, nem volt szokatlan s megkimélte a végvidék községeit a portyázó csapatok zsarolásaitól. Nem csupán a török hódoltság alatt élő óbudaiak, hanem a budavári keresztények is jogszerűnek tartották, hogy a magyar királynak is adózzanak, amint Pálffy Miklósnak 1596 január 22-én Mátyás főherceghez intézett leveléből értesülünk, hogy a budavári keresztények azon a címen kérték a magyar királynak járó adó alóli felmentésüket, hogy a Csonkatoronyban raboskodó s éhező keresztényeket kénytelenek élelmezni. (Jedlicska id. m. 593. l.) Az adóterhek ellen csupán akkor emelték fel tiltakozó szavukat az óbudaiak, amikor a töröktől visszafoglalt Vác

kapitánya is adót és szolgálatot kezdett követelni rajtuk azon a címen, hogy »Komáromban öszven jeolven végeztek volna, hogy Óbuda Vácra tartana«. Ezzel szemben az idézett 1608 augusztus 3-án kelt levél szerint »soha ez Óbuda sem Vácához, sem egiébbhez nem halgatot, sem az régi keresztienek ideiben, sem az idegen török nemzetségnek ideiben« s éppen ezért arra kérték a magyar kamarát, hogy »az mint az régi iámbor keresztien fejedelmek ideiben volt, most is ug legien és az w felségeiét senki ne tulajdonicsa magának«. A magyar királyra történt hivatkozás egészen helytálló volt s az 1518. évi dekrétum 14. szakaszán alapszik, mely szerint Óbuda minden jövedelme és szolgálmanya a királyi udvartartást illette (pro sustentatione et conservatione coquinae regiae maiestatis ad manus provisoris Budensis assignentur). Az óbudaiak kérését a budai basa helyettese, Bekir bég is (Török magyarhoni okmánytár I. k. 88. l.) pártolta s e célból a komáromi főkapitányhoz levelet intézett, melyben kifejtette, hogy az óbudaiak »régoel fogván az magiar rezreol az felséges király számára valók legenek« és Komáromba adóztak, amivel szemben most a váci kapitány is szolgálatot követel rajtuk. A török pártfogólevele könnyen megérthető, mert féltő volt, hogy az óbudaiak a sokfelé adózás terhét nem fogják bírni s ismét elszélednek. Viszont a váci kapitány követelése is érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a váci várat a zsitvatoroki békekötés juttatta a magyar király kezére s ez a fontos végvár rettentő állapotban volt, mert az 1597. évi török ostrom alatt akkori kapitánya felrobbantotta. A váci vár kapitánya, Dóczy Orbán tehát azon igyekezett, hogy ezt a fontos végvárat ismét védhető állapotba helyezze s minthogy ebben az időben átmenetileg Torda, Tótfalú, Bogdán és Megyer is a kezén volt (Karcsú: Vác története I. k. 50. l.), ezek lakosságát az óbudaiakkal együtt berendelte az erődítési munkálatok végzésére s ez indította az óbudaiakat a panaszra. A már idézett 1608 augusztus 3-i panaszos levél után 1608 szeptember 26-án újabb panaszos levelet intéztek a magyar kamarához, amelyet az óbudaiakon kívül a szentendreiak, tordaiak, tótfalusiak, bogdániak, budakesziek és budaörsiek is aláírtak. Ebben a panaszos levélben is az van előadva, hogy „régenten ezek az heliek, mikor Budában keresztien fejedelmek laktak, az királ w felsége hívei és zabadosi voltanak mindenkoron, de minék utánna idegen nemzetre szállott immár, az török rendire, mindenkor az budai passa számára voltak, az keresztieneknek pedig rendekre veszven ismeglen mint régenten ugian ez utánnis királ w felsége számára voltanak.« A váci kapitány követeléseivel szemben kijelentették a nevezett levélben, hogy »ha ez ig lezen, hogy Vácza is fognak birnia, oda is adót, tizedet zolgálattal egietemben raitunk kezdenek tenni, mi semmiképen azt el nem szenvethettiük, hanem ismeglen nekünk el kel pusztulnunk.« Hasztalan volt azonban ez az újabb panaszos levél is, mert az 1613. évi dekrétum 8. szakasza még is úgy intézkedett, hogy az óbudaiak kötelesek a váci vár erődítési munkálataiban részt venni (ad Vác insula supra et infra Budam, comitatus Pest et Pilis, item Szent Endre, Óbuda et Verőcze), ami természetesen nem jelentette a rendelkezés végrehajthatóságát is, mert hiszen Óbuda a török hódoltság területén állott. Ez az óbudaiak számára kellemetlen helyzet azonban nem tartott sokáig, mert Vác 1619-ben Bethlen Gábor kezére került, aki 1620-ban a töröknek adta s

1684-ig török kézen is maradt. (Karcusú: Vác története I. k. 50. l.) Innen kezdve a váci kapitány részéről az óbudaiakat nem fenyegette többé veszedelem s nyugodtan élhették a hódoltság alatti keresztény jobbágyok sanyarú életét.

Ez a sanyarú élet nem indította az óbudaiakat újabb elvándorlásra, hanem mindvégig hűségesen kitartottak ősi helyükön. Igazolható ez azzal, hogy 1670-ben Tsengeri Pál óbudai református pap volt a kerületi esperes (Lampe: *Historia ecclesiae reformatae* 652. l.) s ugyanazon Tsengeri Pál névvel egy 1676 március 2-án kelt papszentelési okmányon is találkozunk. (Eredetije az óbudai református egyház irattárában.) Ha az óbudaiaknak esperesi tisztséget viselő papjuk volt, akkor a gyülekezet, amelynek élén állott, nem lehetett jelentéktelen. Az óbudai református gyülekezet túlélte a török hódoltságot, mert 1698-ig temploma is volt, amint ezt az 1777. november 17-én tartott tanukihallgatásról felvett jegyzőkönyv igazolja. (Kancelláriai levéltár 2563/1778. sz.) A mondott esztendőben a földesúr rendelkezése a katolikusok kezébe ment át a reformátusok temploma (ab anno 1698, dum videlicet oratorium ipsorum in loco modernae ecclesiae romano-catholicae situm ab eis ademptum fuisset) s e templom helyén épült aztán 1744 és 1749 között a jelenlegi óbudai katolikus plébániatemplom. (Óbudai levéltár 15 jelzésű iratok.) Ez a templom kétségtelenül a török hódoltság korából maradt fenn, mert 1686 után a katolikus földesúrtól aligha kaphattak volna a református jobbágyok templomépítési engedélyt.

Mindezek megerősítenek azon nézetünkben, hogy a török hódoltság nem jelentette Óbudán a kultúrfolytonosság megszakadását, mert a lakosság — rövid megszakítással — mindvégig a helyén maradt s nem hagyta el keresztény hitét. Ez a kultúrfolytonosság azonban aligha korlátozható a török hódoltság tartamára, hanem a hódoltságot megelőző időkkel is összekapcsolandó. Ennek bizonyítására pedig az a három pecsét szolgál, melyek lenyomatai az 1608 szeptember 26-án a magyar kamarához intézett panaszos levélen láthatók. Ezeket a pecsétet az óbudaiak a XIV. század második felétől kezdve használták, amióta t. i. az ottani káptalan földesúri joghatósága alól felszabadultak és városi jogosítványokat nyertek. E középkori pecsétet csupán úgy juthattak az 1608. évi óbudai lakosok kezébe, hogy őseiktől örökölték azokat s még akkor is gondosan megőrizték, mikor 1596-ban bujdosásnak indultak. A nevezett pecsétet tipariumait 1785-ben az óbudai református templom építése közben a templom telkén találták meg (Podhraczky: Buda és Pest 40. l.), ami arra látszik mutatni, hogy 1608 után egyszer nagy pusztulás érhetett Óbudát, amikor féltve őrzött pecsétjei is a földbe kerültek. Az utolsó budai ostromokra gondolunk, amikor hosszú időn át tekintélyes seregek táboroztak Óbuda közelében. Az 1684. évi ostrom idejéből ismeretes Thököly Imrének 1684 október 11-én kelt levele, melyben a nádor seregeinek Óbuda melletti pusztulásáról emlékezett meg. (Óbudánál is penig elszorítván az palatinus táborát az némettől, Eszterházy Pál csak harminczad magával szabadúlhatott, annyira levágta az vele levő magyarságot. — Török magyarhoni okmánytár VI. k. 485. l.) Ez az összezapás lehetett Óbuda romlásának az egyik okozója s ekkor kerülhettek a földbe az értékes ezüst pecsétnyomók is, melyek ma a Nemzeti

Múzeum tulajdonát képezik. Bizozeri 1686-ban kiadott »Notizie particolare dello stato de' regni d'Vngheria, Croacia etc.« című művében Óbuda jólismert romszerű ábrázolásával találkozunk, amiből arra lehetne következtetni, hogy akkorra valósággal rommá lett, tehát természetű ábrázolással állunk szemben. Ezzel ellentétben azonban ugyanazon munka szövege (154. l.) még faluként emlékezik meg Óbudáról (questa citta é quella, che comunemente si chiama Buda vecchia, che hora é un piccolo villaggio), tehát az ábrázolás nem természetű, hanem régebbi ábrázolások szolgái átvétele, vagyis Óbuda 1686-ig elkerülte a pusztulást s csupán az 1686. évi ostrom alatt érhetette a romlás.

Végző következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy Buda, Pest és Óbuda török hódoltságkori sorsa lényegét tekintve nem különbözött más hódoltságkori vár, város és falu sorsától. A meghódított várakra nagy gondot viseltek a hódítók s ennek tulajdonítandó, hogy a régi keresztény lakosságot nem tűrték meg benne. Budán is csupán az élelmes és ravasz örmény kereskedők tudták hosszabb időn át változatlanul fenntartani magukat, egyébként pedig a rabmagyarok képviselték a keresztény elemet. A városok kereskedelmi forgalma a hódoltság tartama alatt sem szünetelt, a török és magyar lakosság békében élt a városokban egymás mellett s itt érvényesültek a legerősebben a különböző kultúrhatások. Pesten is a hódoltság végéig találunk keresztény lakosságot, melynek szabadságát legfeljebb katonai és politikai tekintetéből korlátozták a hódítók. A hódoltság területén levő falvak lakossága ellenben teljesen magyar és keresztény maradt, mert a hódítók katonáskodtak s a gazdasági munkát a hódoltakra hagyták. Szépen igazolható ez Óbuda példájával, melynek keresztény magyar lakossága a legfontosabb török vár szomszédságában is meg tudta őrizni nemzetiségét és vallását. Nem lehet kétséges, hogy a török uralom teherként nehezedett a helyén maradt magyarságra s nagy szívósságra vall, hogy ennek ellenére is meg tudták őrizni nemzetiségüket és vallásukat. Azt sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a hódítóknak szükségük volt ezekre a keresztény magyarokra s okos politikával mindig meg tudták őket békíteni sorsukkal. A török hódoltság megszüntetését célzó hadjáratok sok kárt tettek ebben a helyén maradt magyarságban, még több kárt tettek azonban a nevezett hadjáratokat követő német telepítések, melyeket az államhatalom annyi kedvezésben részesített, hogy a magyarság elsorvadt mellettük. Ebben rejlik a magyar nemzet nagy tragédiája, melyet az újabb idők nemzetvédő politikája nem tudott többé jóténni.

*Gárdonyi Albert*

## FÜGGELÉK.

Az óbudai bírák és polgárok 1608. augusztus 3-án a következő levelet intézték a magyar kamarához:

Az mi tisztesegös köszönetöknök alazatos es hwseges zolgalatunknak aianlasanak utanna ti Nagsagtoknak az örök mindenható Attia Uristentől es az w szent Fiától, az mi urunk Jesus Christustól io szerenczet, egesseget, töb es sok iauaiual megadattatni szivönk zerent keuanunk.

Miert hog az mi nag szwksegünk arra keszerít es vizen minket, hog ty Nagtokat levelönk által meg keressük es segítseget es otalmat Nagtoktól kewanniunk, annak okaiert illien dolog felöl írunk mostan Nagtoknak: Mikor az orzag bolgasban essöt es sok heliek, varasok es faluk elpuztultak volna, mi es akkor az töb heliekel puztulasban esienk es kezel maid tizeneg esteideig budoszasban voltunk. Annak utanna az vrak hireuel es akarattiaual mikor volna benne modunk, megint haza zallank, immar az *pusztara zalvan*, minthog w felsegeie az kiralie voltunk mind eltig, esmeg w felsegenek feiet hajtottunk es valamivel tartoztunk az elebbi szokasunk zerent meg attuk. Miulta az Török nemzetsegh kezte ez orzagot birnia, azulta az Komaromi Vdvarbiro birt bennönket ö felsege vtan es annak fizettuk valamivel tartoztunk, ennek kiuele soha heliunkbe lakuan mas urat nem kerestunk. Mostan az Vací Capitan ismeg fenieget bennönk, mint igaz taul is czelekedek, de Kolonicz vram w Nagsaga, minthog orzag capitannia volt, zabad es menedek leuelet adot, hog minket töb senki ne birion, se ne banczon, se ne zolgaltasson, hanem az mint regen volt, most is ug legien. Eg kewesse el allot wala rolunk, mostan im ismeg erőskeppen raitunk vagion.

Immar ol levelet kwidtet reank Kolonicz vram w Nagsaga neue alat, mintha azt vgian ömaga irta volna, hog az w elebbi adatot leuele erőtelen lenne, hanem vgian oda Vaczia haiollunk. Ewel nem elegeuen megent mas leuelet iratot reank az Hunt varmegie viceispanniaual, hog ot Komaromban öszuen ieoluen vegeztek volna, hog OBuda Vaczia tartana. Annak fölötte naponkent izenget reank, hog fel menniönk hozzaia, mert ha fel nem megüünk megbwntet bennönket. Mi sem merünk szinten elmulatni, hanem mig vege lezen ez dolognak, valami embört küldönk fel hozzaia, hog addig engeztellie. Azert könörgünk tj Nagtoknak az hatalmas Istenert, hog ebbe lasson Nagtok io iteletet, ha valamel varas auag falu w felsegeie volt mindenkoron, ha mas valakj arthattia magat ahoz. Hog penig az mi eleink eo felsege hieuei voltanak megbizonittatik az mj peczetinkel, mel harom peczetönk, kibön *Budanak harom capuianak abraszattia* vagion, kit az kiral w felsege az mj eleinknek adot. Soha azert ez OBuda sem Vaczhoz, sem egiebbhez nem halgatot, sem az regi kereztiének ideiben, sem az idegen török nemzetsegnek ideiben. Mi es penig soha masuwa nem foglaltuk magunkat mindannj vezedelmes időbennis, mig heliunkben meg marat-hattunk, ez vtannis nem kewanonk mast, ha ez helben megmarathatvnk. De ha Vaczia fognak birnia, soha mj meg nem alhattiuk, hanem el kel pusztulnok, mert az sok fele valo vonast elvnniuk es lehetetlen, hog megmaradhassunk. Azert könörgünk Nagtoknak, hog Nagtok visellie gondonkat, ne vonnianak hol ide hol amoda, hanem az mint az regj iambor kereztienek feiedelmek ideiben volt, most is ug legien es az w felsegeiet senkj ne tulajdonicza maganak. Ha Vacznak capitannia vagion annak tartomannia, kj oda tart, w Naga is aual elegegiek meg es az w felsegeienek hadgion beket, az kj mind öröke öwe volt. Isten eltesse es tarczia meg ti Nagtokat nag sok esztendeiglen. Datum ex Veteri Buda, 3. Augusti 1608. Mindniaian mi OBuday birak es polgarok kiczintul fogva Nagtoknak alazatos es hw szolgai örömost zolgalnak.

Eredeti ívalakú levél, a szöveg mellé nyomott pecséttel. A levél hátlapján a következő címzés olvasható: Ez leuel adassek az mi tekintetes nagsagos es kegielmes urameknak az Kamaros uraknak, kjral w felsege hiv gonduiselő zolgainak es kamarasainak szorgalmatos io es igaz gonduiselőinek mint kegielmes uraminknak.

(Eredetije az Országos Levéltárban »Neoregestrata acta fasc. 268. nr. 2.« jelzet alatt.)

1608. szeptember 26-án a következő alakban ismételték meg kérésüket:

Az mi tiszteseges es alazatosagbol ualo köszönetwnknek es öröcke ualo zolgalatunknak vtanna Nagtoknak mint kegielmes vrainknak az Attia Vristentől es az w szent Fiától, az mi vrunk Jesus Christustól nag sok io szerenczet, egesseget

es az io igiekezeden minden tiztessegis előmenetelt, orzagunknak bekesseges megmaradasaual egietemben, megadattatnj nag sziuönk zerent keuanunk.

Mý szegen es ez nag sok vezedelmes idökben meg niomorodot Obudaiak, Szent Endrediek, Tordaiak, Tootfaluiak, Bogdaniak, Budakesziek es Budaörsiek alazatos es megkeseredet sziuel feiünket es terdüket meghaituan Nagtok elöt könörgünk Nagtoknak mint kegielmes vrainknak, hog legien io szoszoloia, gondviselőie es otalmazo ez meg neuezöt nag niomorusagot szenuedö helieknek, mert Isten vtan az mj nag niaualiankban es haborgatasunkban ninczen kihez az mj megniomorodot orzagunknak allapottianak es rendinek io vegre valo elrendeleseben es vegeszeben munkalkoduan forgolottok, kit az felseges Uristen engedgien, hog mindeneket Nagtok Isten ereie által nag bodogul veghez vihessen. Mikeppen legien penig dolgok ez meg newezet zegeni helieknek, azt is Nagtokkal ig ielentivk meg leveliünknak rendiben : Regenten ezek az heliek, mikor Budaban kereztien feiedelmek laktak, az kiral w felsege hiuei es zabadosi voltanak mindenkoron, de minek vtanna idegen nemzetre szallott immar, az török rendire, mindenkor az Budaj Passa szamara voltak, az kereztieneknek penig rendekre veszuen ismeglen mint regenten vgian ez vtann is kiral w felsege szamara voltanak mindenkoron, mert az vrak elein is ig vegeztek, hog az kj w felsege szamara volt, ez vtannis vg legien. Azert mindenkoron miolta ez török nemzetseg Budat birta, vgian ez heliek feiedelem szamara voltak, es Komaromban volt tiztartoiuk, azok birtak w felsege wtan bennönket, mind ez oraiglan oda attuk, az mj adonk volt. Mostan immaron az Vaci Capitan erőssen haborgat bennönket es oda Vacza akaria ezeket ez helieket foglalnj, hog oda zolgalassuk, ig akaria az kiral w felsege iobbagit maganak tulajdonitanj es masuva foglalni, az kj soha erőcke sem török ideieben, sem penig kereztienek ideieben Vaczhoz nem tartozot, sem nem szolgalt. Ennek előtte valo esztendőkbennis, mikor ez orzagban nag haborszag, visszavonas es partolas tamadot vala, sokfele akartak ez helieket szakasztani es kölömb kölömb fele vra akart lenni, de mind addig iartonk koltunk es forgolottunk, hog soha mas vrat mj nem valasztottunk, hanem w felsegeie voltunk es mind eltig w felsegenek hiuei akarunk lennj, es valamj az mj fizetesunk volt, zepen meg fizettuk es az vtannis minden engedelmességgel w felsegenek akarunk lennj mint igaz es természet zerent valo feiedelmünknek. Noha azert ez megneuezöt heliek ez vezedelmes idökben pusztwlasban voltanak, de mostan ismeglen megwyulasban vadnak Isten segedsege által, mindazáltal az vrak hire nekül nem szallottunk haza, hanem az vrak akarattiból es biztatasabol, hog sehonnan nem lezen nekünk bantasunk, de im mint következik dolgunk az Vaci Capitan miat, kit soha bizon nem remenlettunk, annak okaiert mj szegen megneuezet niomorwlt heliek az hatalmas Vristennek neueben ti Nagtoknak mj kegielmes vrainknak es orzagunknak hwsegös gondviselőinek mostan alazatosan könörgünk es suppicalunk, hog w felsegenek zegen megniomorodot iobbaginak mindenek ellen visellitek gongiat, otalmazzatok meg idegen vrtul, tarczatok meg az regj kereztienj feiedelmeknek törüeniebe es az feiedelemnek iobbagit imide es amoda ne hadgiatok senkinek szaggatni. Mert ha ez ig lezen, hog Vaczá is fognak birnia, oda is adot, tizedet zolgalatal egietemben raitunk kezdnek tenni, mj semmikeppen azt el nem szenuethettiuk, hanem ismeglen nekünk el kel pusztulnunk. Eddig is csak az Nagtok giwlekezetetül vartunk, hog mj valaszunk lezen, de bizonnial el hidgie Nagtok, hog ha mas keszre ereztitek kiral w felsege iobbagit, ezeknek pusztulasok kövötközik, mert minden modon igen fenieget bennünk, hog vag marhakot viteti el, vag mi magunkban vitet el es erős fogsagban tartia es wg is kesze ala vezön bennönket. Azert visellie Nagsagtok gondunkat es menczen meg twle vgian Istenert kernvk Nagsagtokat, mert ha sokfele szaggatnak es az regj kereztienek törüenieben meg nem tartanak, el kell pusztulnunk. Isten eltesse es tarczia meg ti Nagtokat meg sok io esztendeiglen az zegen megniomorodot orzagunknak megmaradasara. Actum in Veteri Buda, 26. Septembris 1608. Az zegen megniomorodot OBudaiak, Szent Endrediek, Tordaiak, Tottfaluiak, Bogdaniak, Buda Kesziek es Örsiek Nagsagtoknak mint kegielmes vrainknak alazatossan zolgalnak.

Nagyalakú levél, melynek harmadik oldalán három elmosódott pecsétlenyomat látható, a lenyomatok felett pedig a következők olvashatók: Hog mi kiral ő felsege szabadosi voltunk ez peczetek bizonsagot teznek vala.

(Eredetije az Országos Levéltárban »Neoregistrata acta fasc. 268. nr. 3.« jelzet alatt.)

Az óbudaiak kívánságait Bekir budai bég a következő levéllel támogatta :  
Tekentetes, Nagsagos Feő Ur, minden hozam illendeo dolgiokban jo somedsagý barattsagomat ayanlom Nagsagodnak, az jo Istenteol kevanok jo serenchet, egesseget meghadatny Nagsagodnak. Touaba Nagsagos Ur barattom ez dologh feleol kelletek Nagsagodat leuelem által meghal(al)nom, hogy az O'Budaý birák jeouenek hozank es adak eleonkben, hogy eok regtoel foguan az magiar rezreol az felseges kýralý samara valok legenek es az teruin serint mindeoreke uý Komaromba solgaltunk, azt mongyak segýnek, de mostan megh jo serint megh nem allapottunk az falunk, es mind ontalan suntelen az Nagsagos Vaczý kapetan leuelet ír nekýek es eoket az zolgalatra hýa, teolek louasokat ker. Az okaert en hozam jeouen igen panasolkodnak, hogy eok mind Komaromba, mind ide nekwnk s Vaczra ýs el nem alhattyak az sok zolgalatot, ez okert Nagsagodat ýs megh keretek segýnek ez dologh feleol. En ýs kerem Nagsagodat, hogy írýon Nagsagod az komaromý kapetanak, hogy mod nekwl ne ereoltese segýneket es írýon egh leuelet Nagsagod az jobagýok kezekben, hogy maradhasanak megh segýnek. Tarchýa megh Isten Nagsagodat jo serenczes egessegeben. Keolt Budan, de anno 1608. Nagsagodnak jo somsed barattya Bekyr bek Budan. Hátlapján : Nagsagos es bezwlletes Feo Vr Komaromý Feo kapetanak, nekem jo zomzed wýtez Vr barattomnak adassék ez leuel.  
(Eredetije az Országos Levéltárban »Neoregestrata acta fasc. 268. nr. 3.« jelzet alatt.)